प्रतिष्ठा सर्व्वदेवानां केशवस्य विशेषतः ।
उत्तरायणमापन्ने शुक्लपक्षे शुभे दिने ॥
कृष्णपक्षे च पञ्चम्यामष्टम्याश्चैव शस्यते ॥' * ॥
मुजबलभीमे ।
'युगाद्यावयने पुण्ये कर्त्तव्यं विषुवद्वये ।
चन्द्रसूर्य्यग्रहे वापि दिने पुण्येऽथ पर्व्वसु ॥
या तिथिर्यस्य देवस्य तस्यां वा तस्य कीर्त्तिता ।
यस्यागमविशेषेण प्रतिष्ठा मुक्तिदायिनी ॥' * ॥
पद्मपुराणे ।
'प्रतिपद्धनदस्योक्ता पवित्रारोपणे तिथिः ।
श्रिया देव्या द्वितीया तु तिथीनामुत्तमा स्मृता ॥
तृतीया तु भवान्याश्च चतुर्थी तत्सुतस्य च ।
पञ्चमी सोमराजस्य षष्ठी प्रोक्ता गुहस्य च ॥
सप्तमी भास्करस्योक्ता दुर्गायाश्चाष्टमी तथा ।
मातॄणां नवमी प्रोक्ता दशमी वासुकेस्तथा ॥
एकादशी ऋषीणाञ्च द्वादशी चक्रपाणिनः ।
त्रयोदशी त्वनङ्गस्य शिवस्योक्ता चतुर्द्दशी ।
मम चैव मुनिश्रेष्ठ ! पौर्णमासी तिथिः स्मृता ॥'
कल्पतरौ देवीपुराणम् ।
'महिषासुरहन्त्र्याश्च प्रतिष्ठा दक्षिणायने ।
यस्य देवस्य यः कालः प्रतिष्ठाध्वजरोपणे ॥
गर्त्तापूरशिलान्यासे शुभदस्तस्य पूजितः ॥'
यस्य देवस्य प्रतिष्ठाध्वजरोपणे यः कालः शुभदस्तस्य गर्त्तापूरशिलान्यासे गृहारम्भे स कालः पूजित इत्यर्थः ॥ * ॥ प्रतिष्ठासमुच्चये ।
'माघे वा फाल्गुने वापि चैत्रवैशाखयोरपि ।
ज्यैष्ठाषाढ़कयोर्वापि प्रतिष्ठा शुभदा भवेत् ॥' * ॥
भविष्ये ।
'सोमो बृहस्पतिश्चैव शुक्रश्चैव बुधस्तथा ।
एते सौम्यग्रहाः प्रोक्ताः प्रतिष्ठा यज्ञकर्म्मणि ॥
मत्स्यपुराणम् ।
'आषाढ़े द्वे तथा मूलमुत्तरात्रयमेव च ।
ज्येष्ठाश्रवणरोहिण्यः पूर्व्वभाद्रपदस्तथा ॥
हस्ताश्विनी रेवती च पुष्या मृगशिरस्तथा ।
अनुराधा तथा स्वाती प्रतिष्ठादौ प्रशस्यते ॥'
दीपिकायाम् ।

'प्राजेशवासवकरादितिभाश्विनीषु
पौष्णामरेज्यशशिभेषु तथोत्तरेषु ।
कर्त्तुः शुभे शशिनि केन्द्रगते च जीवे
कार्य्या हरेः शुभतिथौ विधिवत् प्रतिष्ठा ॥

प्राजेशादयः । रोहिणीज्येष्ठाहस्तापुनर्व्वस्वश्विनीरेवतीपुष्यामृगशिरउत्तरफल्गुन्युत्तराषाढ़ोत्तरभाद्रपनक्षत्राणि ॥ * ॥ सर्व्वमङ्गलाष्टकान्ते देवीपुराणम् ।
'यथा द्वादशमे जीवे अष्टमे वाथ भास्करे ।
प्रतिष्ठा कारिता विष्णोर्महाभयकरी मता ॥'
कल्पतरौ देवीपुराणम् ।
'चतुर्व्वर्णैस्तथा विष्णुः प्रतिष्ठाप्यः सुखार्थिभिः ।'
प्रतिष्ठा ब्राह्मणद्वारैव कर्त्तव्या ।
'कर्त्तुमिच्छति यः पुण्यं मम मूर्त्तिप्रतिष्ठया ॥
अन्वेषणीयस्त्वाचार्य्यस्तेन लक्षणसंयुतः ॥
ब्राह्मणः सर्व्ववर्णानां पञ्चरात्रविशारदः ।
ब्राह्मणानामलाभे तु क्षत्त्रियो वैश्यशूद्रयोः ॥
क्षत्त्रियाणामलाभे तु वैश्यः शूद्रस्य कल्पितः ।
कदाचिदपि शूद्रस्तु न च कार्य्यार्थमर्हति ॥' * ॥
बृहन्नारदीये ।
'प्रणमेच्छूद्रसंस्पृष्टं लिङ्गं वा हरिमेव वा ।
स सर्व्वयातनाभोगी यावदाभूतसंप्लवम् ॥'
यावदाभूतसंप्लवं प्रलयपर्य्यन्तम् ॥ तथा ।
'स्त्रीणामनुपनीतानां शूद्राणाञ्च जनेश्वर ! ।
स्पर्शने नाधिकारोऽस्ति विष्णौ वा शङ्करेऽपि वा ॥' * ॥
प्रतिष्ठाप्रकारस्तु मत्स्यपुराणादावुक्तः । तदसम्भवे विद्याकरवाजपेयिप्रभृतिसम्मतो भविष्याद्युक्तः । यथा भविष्यपुराणम् ।
'स्नपनादि यथाशक्ति कृत्वा तन्मूलमन्त्रकम् ।
विन्यसेद्धृदयाम्भोजे प्रतिमासु कृता भवेत् ॥'
आदिपदात् पूजोत्सवहोमादि महाकपिलपञ्चरात्रोक्तकर्म्म च कर्त्तव्यम् । तद्यथा,—
'सपुष्पं सकुशं पाणिं न्यसेद्देवस्य मस्तके ।
पञ्चवारं जपेन्मूलमष्टोत्तरशतोत्तरम् ॥
ततो मूलेन मूर्द्धादिपीठान्तं संस्पृशेदिति ।
तत्त्वन्यासं लिपिन्यासं मन्त्रन्यासञ्च विन्यसेत् ॥
पूजाञ्च महतीं कुर्य्यात् स्वमन्त्रोक्तां यथाविधि ।
प्राणप्रतिष्ठामन्त्रेण प्राणस्थापनमाचरेत् ॥'
लिपिन्यासस्तु मातृकान्यासः । उक्तञ्च ।
'जपादौ सर्व्वमन्त्राणां विन्यसेन्न लिपिं विना ।
कृतं तन्निष्फलं विद्यात्तस्मात् पूर्व्वं लिपिं न्यसेत् ॥
कादिमतेऽपि ।
'मातृकायाः षड़ङ्गञ्च मातृकान्यासमेव च ।
सर्व्वासां प्रथमं कृत्वा पश्चात्तन्त्रोदितं न्यसेत् ॥
एतद्वचनाच्च मातृकान्यासः पूर्व्वं पश्चात्तत्त्वन्यासः ॥'
क्रमदीपिकायामप्येवं क्रमः । मन्त्रन्यासश्च तत्तन्मन्त्रविशेषोक्तपदवर्णन्यासः । तदभावे मूलमन्त्रेण शिरसि हस्तन्यासः । तत्त्वन्यासस्तु विष्णुविषयक एव । न्यासप्रमाणानि सारदाक्रमदीपिकोक्तान्यनुसन्धेयानि ॥ * ॥ प्राणप्रतिष्ठामन्त्रस्तु सारदात्रयोविंशतिपटलोक्तः । यथा,—
'पाशाङ्कुशपुटा शक्तिर्वाणीबिन्दुविभूषितः ।
याद्याः सप्त सकारान्ता व्योमसत्येन्दुसंयुतम् ॥
समन्ते हंसमन्त्रः स्यात्ततोऽमुष्यपदं भवेत् ।
प्राणा इति वदेत् पश्चात् इह प्राणास्ततः परम् ॥
अमुष्य जीव च इह स्थितोऽमुष्यपदं भवेत् ।
सर्व्वेन्द्रियाण्यमुष्यान्ते वाङ्मनश्चक्षुरन्ततः ॥
श्रोत्रघ्राणपदे प्राणा इहागत्य सुखं चिरम् ।
तिष्ठन्त्वग्निवधूरन्ते प्राणमन्त्रोऽयमीरितः ॥
प्रत्यमुष्यपदात् पूर्व्वं पाशाद्यानि प्रयोजयेत् ।
प्रयोगेषु समाख्यातः प्राणमन्त्रो मनीषिभिः ॥'
पाशाङ्कुशपुटाशक्तिरित्यनेन प्रथमं पाशबीजं आं ततः शक्तिबीजं ह्रीं ततोऽङ्कुशबीजं क्रों वाणी यकारः बिन्दुविभूषितो यं । याद्याः सप्त सकारान्ताः उद्धृतयकाराद्यनुवादेन सप्त तद्भिन्नं बीजं पूर्व्वं पृथगुद्धारस्तु सप्तानामपि सबिन्दुताख्यापनाय । अङ्कुशवायुमलावनिवरुणबीजानीत्युक्तम् । अत्र वायुबीजस्यैकत्वं बीजत्वेन सर्व्वेषां सबिन्दुत्वं यक्तम् । राघवभट्टोऽप्येवम् । अन्यस्तु वाणीबिन्दुविभूषिता इति पठित्वा नादबिन्दुविभूषिता इति व्याख्यातं याद्या इत्यस्य विशेषणं वदति । व्योम हकारः सत्य ओकारः इन्दुर्बिन्दुः तेन हों । अतएव पाशाङ्कुशान्तरितशक्तिमनोः परस्तादुक्तार्थ्याद्रिवसुवर्णयुगं सहंसमिति प्रपञ्चसारप्रतिपाद्ययुग्मित्यनेन होमिति पद्मपादाचार्य्यैर्व्याख्यातम् । अग्निवधूः स्वाहा । तेनायं मन्त्रः ।
आं ह्रीं क्रों यं रं लं वं शं षं सं हों हं सः अमुष्य प्राणा इह प्राणाः आमित्यादि अमुष्य जीव इह स्थितः आमित्यादि अमुष्य सर्व्वेन्द्रियाणि आमित्यादि अमुष्य वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रघ्राणप्राणा इहागत्य सुखं चिरं तिष्ठन्तु स्वाहा । अमुष्य इति षष्ठ्यन्तदेवतानामोपलक्षणम् ।
'अदःपदं हि यद्रूपं यत्र मन्त्रे हि दृश्यते ।
अमुष्याभिधानं तद्रूपं तत्र स्थाने नियोजयेत् ॥'
इति नारदीयात् ॥
वशिष्ठसंहितायाम् ।
'हृदि हस्तं सन्निधाय प्राणस्थापनमाचरेत् ॥' * ॥
प्रागुक्तभविष्यपुराणवचनेन तन्मूलमन्त्रकं तत्तद्देवतामन्त्रकं स च वैदिकस्तान्त्रिकश्च ।
'ओङ्कारादिसमायुक्तं नमस्कारान्तकीर्त्तितम् ।
स्वनाम सर्व्वसत्त्वानां मन्त्र इत्यभिधीयते ॥'
ब्रह्मपुराणे ।
'ओङ्कारादिनमोऽन्तेन चतुर्थ्यन्ततत्तद्देवतानामरूपो वा ।"
कालिकापुराणे ।
'प्रतिमायाः कपोलौ द्वौ स्पृष्ट्वा दक्षिणपाणिना ।
तथैव हृदयेऽङ्गुष्ठं दत्त्वा शश्वच्च मन्त्रवित् ॥
एभिर्मन्त्रैः प्रतिष्ठान्तु हृदयेऽपि समाचरेत् ।
अस्यै प्राणाः प्रतिष्ठन्तु अस्यै प्राणाः क्षरन्तु च ।
अस्यै देवत्वसंख्यायै स्वाहेति यजुरीरयन् ॥
अङ्गमन्त्रैरङ्गिमन्त्रैर्वैदिकैरित्यनेन च ।
प्राणप्रतिष्ठां सर्व्वत्र प्रतिमासु समाचरेत् ॥'
अङ्गमन्त्रैः अङ्गन्यासमन्त्रैः । अङ्गिमन्त्रैः मूलमन्त्रैः वैदिकैर्मनोज्योतिरित्यादिभिः ॥ * ॥
स्नपनात् पूर्व्वं वल्मीकमृत्तिकादिभिः क्षालनमाह हयशीर्षपञ्चरात्रम् ।
'वल्मीकमृत्तिकाभिस्तु गोमयेन स्वभस्मना ।
क्षालयेच्छिल्पिसंस्पर्शदोषाणामुपशान्तये ॥
स्नापयेद्गन्धतोयेन शुद्धवत्या तु देशिकः ॥
नमस्तेऽस्तु सुरेशानि प्रणीते विश्वकर्म्मणा ।
प्रभाविताशेषजगद्धात्रि ! तुभ्यं नमो नमः ॥
त्वयि संपूजयामीशे नारायणमनामयम् ।
रहिता शिल्पिदोषैस्त्वमृद्धियुक्ता सदा भव ॥' * ॥
तेन यथाशक्ति स्नपनादिपूर्व्वकप्रतिमाहृदये तन्मूलमन्त्रविन्यासेन देवताया विशेषसन्निधिः प्रतिष्ठेति । राघवभट्टधृतमहाकपिलपञ्चरात्रेऽपि ।